

Мовы рысы непаўторныя
БОГАЯЎЛЕННЕ, ХРЫШЧЭННЕ, ВАДОХРЫШЧА
Асаблівасці наймення рэлігійных свят

Ва ўсе часы чалавек імкнуўся зразумець сваё прызначэнне на зямлі, спасцігнуць, што такое лёс, даведацца, хто кіруе яго ўчынкамі, адкрыць таямніцы жыцця і смерці. Вера ў Бога дапамагае шукаць адказы на важныя для кожнага пытанні. Сёння рэлігія займае значнае месца ў жыцці беларусаў. Для вернікаў адкрыты шматлікія храмы. Натуральна, што рэлігійная тэматыка арганічна ўваходзіць у кантэнт сродкаў масавай інфармацыі. Грамадства зацікаўлена ў асвятленні гэтай тэмы. Варта заўважыць, што тэматыка падобных публікацый патрабуе выкарыстання спецыфічнай, рэлігійнай лексікі. Удзячны матэрыял для назіранняў – газета “Звязда”.

Асаблівасці ўжывання рэлігійнай лексікі ў друкаваных СМІ ярка прасочваюцца на прыкладзе назваў рэлігійных свят, таму што ў беларускамоўнай сферы эартонімы (для вызначэння паняцця ‘рэлігійнае свята’ выкарыстоўваем тэрмін *эартонім* ад грэч. *eorte* ‘свята’, што значыць ‘уласнае імя, якое абазначае царкоўнае свята’ [4, с. 219]) маюць спецыфічныя рысы. Гэта звязана з тым, што ў дачыненні да некаторых з іх існуе некалькі лексем-адпаведнікаў. У выніку назіраецца з’ява, калі для абазначэння аднаго паняцця выкарыстоўваецца некалькі тэрмінаў. У лінгвістыцы гэты працэс называецца полінайменнасцю. Члены полінайменных радоў функцыянальна тоесныя ў тым плане, што арыентуюць на адзін і той жа рэфэрэнт, паміж імі існуюць семантычна блізкія ці раўназначныя адносіны, гэта значыць адносіны сінанімічнасці або дублетнасці [7, с. 118]. Калі спраектаваць вышэйсказанае ў рэчышча лінгвістычнага асэнсавання назваў рэлігійных свят, то вынікае: рэфэрэнт – гэта сама падзея, напамін пра якую і стаў прычынай святкавання; каб назваць пэўнае свята, носьбіт мовы свядома выбірае адно з найменняў, па сутнасці сінонімаў. Напрыклад: рэфэрэнт – Нараджэнне Хрыста, які можна назваць як *Раждзтва*, *Раство*, *Божжа Нараджэнне* і інш.

Полінайменнасць у дачыненні да рэлігійных свят можна вытлумачыць тым, што “Беларусь заўсёды была поліканфесіяльнай краінай, дзе шмат стагоддзяў узаемадзеянічалі праваслаўная і каталіцкая культурныя традыцыі, што адлюстроўвалася і ў тэанімічнай лексіцы, абумовіла яе варыянтнасць паводле канфесіяльнай прыналежнасці” [9, с. 342]. Звычайна праваслаўны адпаведнік мае царкоўнаславянскія або грэчаскія карані, каталіцкі – лацінскія або польскія. Акрамя канфесіяльнай маркіраваных найменняў, вылучаюцца найменні, характэрныя для народнай гаворкі, якія нярэдка маюць язычніцкія карані.

Прычына суіснавання хрысціянскіх і народнай назваў становіцца зразумелай, калі прааналізаваць каляндар беларусаў як сістэму спасціжэння часу. Гістарычна склалася так, што ў Беларусі амаль тысячу гадоў існавалі дзве культуры: спрадвечная,

якая ідзе ад вытокаў нашага этнасу, і больш позняя па часе ўзнікнення і распаўсюджвання на нашых землях хрысціянская культура. Спецыфіка духоўнага вопыту беларусаў у тым, што гэтыя дзве тэндэнцыі працяглы час суіснавалі і ўзаемаўзбагачалі адна адну. У выніку дыялогу дзвюх прынцыпова рознахарактарных культур спрацаваў феномен беларускай ментальнасці. Народ не адцураўся сваёй духоўнай спадчыны, але адначасова даверыўся і прыняў чужое. Думаецца, галоўнай асаблівасцю сімбіёзу дзвюх традыцый было тое, што асновай засталася старое, а новае было пераасэнсавана і адаптавана праз прызму таго ж старога. Так хрысціянскі каляндар гістарычна напластаваўся на старажытнабеларускі (ведыйскі) (параўн.: Каляды – Раство, Сёмуха – Троіца, Жніво – Спас, Грамніцы – Стрэчанне). У аснове народнага календара ляжыць культ Сонца (Ярылы), г. зн. большасць народных свят зарыентавана на дыялог чалавека з прыродай, з Космасам. У аснове хрысціянскага календара – культ Сына Божлага Ісуса Хрыста, а таксама Божай Маці, Дзевы Марыі [1, с. 631].

Такім чынам, хрысціянскі каляндар “больш позняга паходжання... за многія стагоддзі сумеснага існавання зблізіўся з народным у такой ступені, што большасць яго асноўных свят пачала адзначацца ў адзін і той жа час” [5, с. 10]. Такое збліжэнне можна патлумачыць тым, што немагчыма было вызначыць дакладныя даты многіх свят. На гэты конт архімандрыт Кіпрыян Керн піша: “Калі можна без цяжкасцей устанавіць дату крыжовай смерці Госпада па каляндарных запісах, якія захаваліся, то дзень Раджання Хрыстова, Праабражэння і інш. ніякімі датамі не можа быць устаноўлены. ...Каб устанавіць дакладныя даты святкаванняў, Царква нярэдка кіравалася “педагагічнымі” ці місіянерскімі меркаваннямі. Фіксуючы канкрэтны дзень у якасці свята, Царква імкнулася пераадолюваць мясцовыя традыцыі, перажыткі папярэдніх рэлігійных звычаяў і г. д.” [6, с. 47]. У эрталагічным эцюдзе “Міхайлаў дзень” В. Болатаў аргументуе такія дзеянні Царквы наступным чынам: “Язычніцтва, з якім вядзе барацьбу Царква, – гэта не толькі рэлігія, але і складзены пэўным чынам побыт. ...Хрысціянін, які яшчэ нядаўна быў язычнікам, не мог перапыніць зносіны са сваімі суседзямі. Трэба было ахоўваць яго ад рэцыдыву, і святы адыгрывалі тут ці не галоўную ролю” [3, с. 621]. В. Болатаў акцэнтуюе ўвагу на тым, што “па меры ўкаранення хрысціянства язычніцтва пераставала быць рэлігійнаю сілаю: яно жыло па інерцыі, прыстасаваўшыся да канкрэтных бытавых форм, і Царква для таго, каб хрысціянства распаўсюджвалася больш паспяхова, па магчымасці старалася ашчаджаць гэтыя звычаі, калі ў іх закладзена была чалавечая душа, калі політэізм гэтых звычаяў абмяжоўваўся знешнімі праявамі” [3, с. 624]. Адсюль вынікае, што выкараняць старадаўнія назвы свят ранняе хрысціянства не мела на мэце.

Усё гэта прывяло да таго, што ў II тысячагоддзі ў славянскім духоўным свеце разгарнуўся працэс, які прывёў да ўзнікнення надзвычай спецыфічнай з’явы, якую сёння называюць *двухвер’е*, ці *народнае праваслаўе* [5, с. 14]. Так, у адносінах да аднаго рэлігійнага свята можа ўжывацца некалькі найменняў, якія маюць рознае

паходжанне (праваслаўнае, каталіцкае ці народнае) і якія ўтвараюць сінанімічны рад. Існаванне полінайменнасці рэлігійных свят у беларускай мове пацвярджаецца разнастайнасцю назваў свята ў гонар хрышчэння Ісуса Хрыста.

Аналіз публікацый у газеце “Звязда” за 2007 – 2012 гг. дазваляе сцвярджаць, што ў дачыненні да гэтага свята ўжываецца 5 назваў: **Богаяўленне – Хрышчэнне (Кшчэнне, Хрост) – Вадохрышча**.

У “Беларускім Праваслаўным календары” апошні дзень Калядаў – 19 студзеня па новым стылі – называецца *Богаяўленне і Хрышчэнне Гасподняе* [2, с. 13]. Калі Ісусу Хрысту споўнілася 30 гадоў, ён прыйшоў да Іаана Прадцечы, які хрысціў народ у рацэ Іардан, і таксама папрасіў хрышчэння. Іаан паслухаўся і хрысціў Яго. Таму праваслаўныя вернікі і святкуюць Хрышчэнне Гасподняе. Назва перадае дакладную сутнасць самога свята.

Эртонім *Хрышчэнне* ў газеце “Звязда” ўжываецца ў матэрыялах, дзе тлумачыцца сэнс свята, у інтэрв’ю са святарамі і афіцыйнымі прадстаўнікамі Царквы: *Патрыярх Кірыл заклікаў не ставіцца да купання на Хрышчэнне як да народнага звычаю* (19.01.2011); *Тады і адбылося Хрышчэнне Ісуса Хрыста, якое чалавецтва святкуе сярод самых значных евангельскіх падзей* (17.01.2009).

Сярод назваў хрысціянскага паходжання згаданае найменне найбольш распаўсюджана ў перыёдыцы. Яно мае яшчэ адно значэнне – далучэнне чалавека да праваслаўнай ці каталіцкай веры. Некалі хрысцілі Сына Божлага, а цяпер бацькі хрысцяць сваіх дзяцей. Абрад хрышчэння знаёмы і зразумелы людзям, а значыць, і сама назва *Хрышчэнне* ўспрымаецца натуральна і ў газетным артыкуле.

У каталіцызме святкуецца *Хрост* (ад польск. *chrzest*), што і абазначае ‘хрышчэнне’. У “Звяздзе” слова *хрост* набыло абагульненае значэнне – ‘хрышчэнне чалавека’: *Сам хрост быў асаблівы. Час быў такі, што ў царкву не панясеш хрысціць дзіця* (20.01.2011); *Хоць грунтоўны хрост Літвы наступіў значна пазней...* (10.07.2009); *Хрост адбываўся ў саборы Пятра і Паўла* (4.03.2011).

Акрамя таго, было выяўлена яшчэ адно найменне – *Кшчэнне*. *Кшчэнне* ўтворана ад дзеяслова *кшціць* (польск. *chrzcić*) ‘хрысціць’. Гэтае слова характэрна найперш для народнага ўжытку, напрыклад, для валачобных песень: “Святое Кшчэнне вадку кшціла, вадку кшціла, свет ачысціла і вадку наверх пусціла” [8, с. 48]. На старонках сучаснай “Звязды” гэтае найменне сустракаецца ў матэрыялах, дзе гаворка ідзе пра пэўную мясцовасць: *Нездарма ж у беларусаў адны з самых наважаных святаў – Кшчэнне, якое прыходзіць пасля Калядаў...* (Алесь Касцень, вёска Касцяні Пастаўскага раёна; 21.11.2007); *“Кшчэнне” па-старадарожску. Традыцыйнае акупанне ў дзень праваслаўнага Вадохрышча ў Старадарожскім раёне* (19.01.2011). У першым выпадку жыхар вёскі Касцяні Пастаўскага раёна, апісваючы свята, ужывае распаўсюджаную ў яго мясцовасці назву, а не агульнапрынятую. Другі прыклад расказвае пра Кшчэнне ў Старых Дарогах. І карэспандэнт, перадаючы атмасферу свята, ужывае нязвычайную для большасці беларусаў лексему.

Як ужо адзначалася, у “Беларускім Праваслаўным календары” занатаваны яшчэ адзін зартонім – *Богаяўленне*. Ён таксама перадае дакладную сутнасць свята, як і *Хрышчэнне*, толькі з іншага боку. У дзень хрышчэння Ісуса Хрыста Бог паказаў сябе свету ў Прасвятой Троіцы (Айцец, Сын і Святы Дух). Бог Айцец абвясціў з нябёс пра Сына, Сын хрысціўся ад Іаана Прадцечы, Дух Святы сышоў на Сына ў выглядзе голуба [2, с. 13]. У газеце гэтае найменне сустракаецца радзей, чым Хрышчэнне, як менш зразумелае чытачу. Не ўсе ведаюць біблейскую гісторыю, а значыць, і не ўсе атаясамліваюць Хрышчэнне з Богаяўленнем. Таму ў публікацыях, дзе ўжываецца гэтае слова, аўтары даволі часта даюць яго тлумачэнне: *Самы галоўны змест сённяшняга свята – успамін пра далёкі дзень, калі Ісус Хрыстос хрысціўся ў Іардане, і Айцец Нябесны выявіў сябе голасам з неба, а Святы Дух з’явіўся ў выглядзе белага голуба. Таму свята гэтае называецца **Богаяўленнем** (19.01.2011); **Свята Богаяўлення** пачалося ўчора, калі пасля Божай Літургіі свяціцеля Васіля Вялікага адбылося Першае Вялікае асвячэнне вады (19.01.2010).*

У “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” лексема *вадохрышча* тлумачыцца як ‘адно з царкоўных зімовых свят’ (т.1, с. 451), калі адбываецца асвячэнне вады. Назва *Вадохрышча* самая распаўсюджаная ў газетнай мове і зразумелая чытачу. Яна асацыіруецца з канкрэтным дзеяннем, якое можа зрабіць кожны. Такое найменне лягчэй запомніць і прывязаць да пэўнай даты: *На поўначы Беларусі з’яўленне на небасхіле трох зорак пояса Арыёна, якія называлі Трыма Каралямі, сімвалізуе пачатак свята **Вадохрышча**... (9.09.2010); На **Вадохрышча** тут стаіць вялізная чарга на святую ваду... (1.02.2012); Цяперашнія студзенскія маразы звычайна характэрны для **Вадохрышча** (29.01.2011).*

Назва *Вадохрышча* – народная. Сярод вышэйзгаданых найменняў (*Хрышчэнне*, *Хрост*, *Кшчэнне*, *Богаяўленне*) толькі гэтая лексема ўжываецца побач са словам *Каляды* і іншымі вытворнымі ад яго словамі: ***Вадохрышчам** завяршаюцца сёння **калядныя** святкаванні (19.01.2008); **Восьмы** канцэрт гэтага цыкла прайшоў увечары, напярэдадні **Вадохрышча**, і паказаў прыклады **калядавання** ў розных населеных пунктах Столінскага раёна (22.01.2011).*

Адметна, што ніводнае са згаданых найменняў не мае язычніцкага паходжання: першапачаткова ўсе яны абазначалі хрысціянскае свята. Гэтая акалічнасць дазваляе ўжываць розныя найменні ў якасці сінонімаў: ***Вадохрышча**. Напіцца святой вадзіцы [загалавак]. Ужо вельмі шмат гадоў у мой сямейны абавязак уваходзіць зусім не цяжкая, але пачэсная справа – прынесці перад **Хрышчэннем**, а на праваслаўным календары яшчэ і **Божаз’яўленнем**, свяцёнай вады ад царквы для ўсіх родных і сваякоў (17.01.2009); **ВАДОХРЫШЧА** [рубрыка]. Патрыярх Кірыл заклікаў не ставіцца да купання на **Хрышчэнне** як да народнага звычаю (19.01.2011).*

Як паказваюць прыклады, найбольш часта ўжываецца лексема *Хрышчэнне* (у хрысціянскім кантэксце) і *Вадохрышча* (у народным кантэксце).

Выкарыстанне некалькіх назваў у дачыненні да аднаго рэлігійнага свята дазваляе сцвярджаць, што полінайменнасць – адна з галоўных асаблівасцей разгледжанай лексічнай групы. У газеце “Звязда” ўжываюцца розныя па паходжанні найменні рэлігійных свят, што абумоўлена неспецыялізаванасцю выдання ў асвятленні дзейнасці прадстаўнікоў канкрэтнай рэлігіі. Таксама было выяўлена, што розныя назвы аднаго і таго ж свята часцей за ўсё не з’яўляюцца лексічнымі дублетами, а значыць, кожная з іх мае адметную функцыянальна-стылістычную афарбоўку і ўласную сферу выкарыстання. Таму можна гаварыць пра спецыфіку выкарыстання назваў рэлігійных свят у выданні.

Полінайменнасць рэлігійных свят на старонках “Звязды” сустракаецца нярэдка і ў большасці выпадкаў арганічна дапасоўваецца да кантэксту публікацый. Такім чынам, полінайменнасць рэлігійных свят – натуральная з’ява, якая ўзбагачае лексічны склад беларускай мовы. Адпаведна задача носьбітаў мовы не выкараняць такую сінанімічнасць, а вывучаць сутнасць кожнай з магчымых назваў і выкарыстоўваць іх абгрунтавана.

Спіс літаратуры

1. **Басова, А.** Оппозиция ‘правое – левое’ как воплощение мужского и женского начал (на материале белорусской народной культуры) / А. Басова // Gender-Forschung in der Slawistik : Beiträge der Konferenz Gender – Sprach – Kommunikation – Kultur / Institut für Slawistik Friedrich Schiller – Universität Jena. – Wien, 2002. – С. 627 – 633.

2. **Беларускі Праваслаўны каляндар 1996.** Звод імёнаў святых. Полацкая епархія / уклад. Т. А. Матрунчык, Г. М. Шэйкін. – Мінск : Свята-Петра-Паўлаўскі сабор г. Мінска, Беларускае Праваслаўнае Брацтва Трох Віленскіх Мучанікаў, 1996.

3. **Болотов, В. В.** Михайлов день. Эртологический этюд / В. В. Болотов // Христианское чтение. – Вып. XI – XII. – М., 1892. – С. 593 – 644.

4. **Бугаева, И. В.** Праздники и их наименование в православном социолекте / И. В. Бугаева // Социальная политика и социология: журнал. – М., 2008. – № 1. – С. 218 – 234.

5. **Катовіч, А.** Зімовыя святы : нарысы / А. Катовіч, Я. Крук. – Мінск : Маст. літ., 2004.

6. **Керн, К.** Литургика. Гимнография и эртология. / К. Керн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kursmda.ru/books/liturgika_gimnografia_k_kern.htm. – Дата доступа: 25.09.2012.

7. **Красней, В. П.** Беларуская тэрміналогія : зб. арт. / В. П. Красней. – Мінск : БДУ, 2011.

8. **Лозка, А. Ю.** Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. – Мінск : Полымя, 2002.

9. **Мусорын, А.** Хрысціянская тэанімічная лексіка беларускай мовы праваслаўнага і каталіцкага ўжывання / А. Мусорын // Беларусь і беларусы ў прасторы і часе: зборнік да 75-годдзя прафесара Адама Мальдзіса. – Мінск : Лімарыус, 2007. – С. 342 – 348.

Аўтары ахвяруюць ганарар на развіццё часопіса.